

Anna Filipowicz
Biblioteka Narodowa, EBIB

Czy biblioteka jest instytucją kultury?

***Instytucja kultury** — zakład o charakterze publicznym zajmujący się upowszechnianiem kultury, może być zarówno państwowy, jak i samorządowy. Przybiera różne formy organizacji, np. teatr, kino, instytucja filmowa, muzeum, **biblioteka**, opera, operetka, filharmonia, orkiestra, dom kultury, ognisko artystyczne, galeria sztuki, ośrodek badań i dokumentacji.[...] (Wikipedia).*

***Biblioteka** — (gr. biblion albo biblios = książka, theke = składnica): 1. Pomieszczenie dla książek (budynek, lokal, szafa). 2. Księgozbiór. 3. Instytucja, która gromadzi i udostępnia księgozbiór. [...] (EWoK)*

Streszczenie: autorka opisuje przemiany zachodzące w kulturze polskiej w ostatnich latach, tak od strony organizacyjnej jak i socjologicznej, starając się ustalić miejsce i rolę bibliotek w nowej rzeczywistości.

Słowa kluczowe: kultura, finansowanie kultury, socjologia kultury

Ostatnie dwadzieścia lat to okres burzliwych zmian w funkcjonowaniu instytucji kultury. Zaczęło się od przekazania bibliotek i domów kultury pod opiekę samorządów lokalnych, rozpoczął się proces prywatyzacji, pojawił się wolontariat, wzrosła aktywność społeczna, realizowane są pierwsze projekty partnerstwa publiczno-prywatnego¹. Wzrosła aktywność sektora kultury — szczególne znaczenie miał tu Kongres Kultury Polskiej, który odbył się w Krakowie we wrześniu 2009. Z jego inicjatywy powstały kampanie społeczne: Obywatele Kultury, 1% na Kulturę, Kultura się Liczy.

Instytucje kultury otrzymały spory zastrzyk finansowy. Pieniądze płyną z Unii Europejskiej, budżetu państwa, z kieszeni sponsorów. Jak grzyby po deszczu wyrastają nowe organizacje: narodowe instytuty, nowe muzea, a obok nich programy, stowarzyszenia, fundacje. Każda szanująca się uczelnia kształci menadżerów kultury.

Imponująca jest lista programów realizowanych np. przez Narodowe Centrum Kultury, instytucję państwową, istniejącą w obecnym kształcie od roku 2006: Kurs na Kulturę, Kadra Kultury, Obserwatorium Kultury oraz portale, takie jak choćby Mapa Kultury czy Platforma Kultury² to tylko niektóre z nich. Czemu służą te wszystkie działania? Na stronie Obserwatorium Kultury czytamy:

¹ Sześciło, Dawid. Finansowanie Kultury i Sztuki w Polsce. [pdf]. Kraków, 27.11.2009 r. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web:

<http://fundraising.org.pl/5kf/files/pressroom/Szescilo%20Dawid.%20Finasowanie%20kultury%20w%20Polisce.pdf>.

² Wymienione tu inicjatywy nie wyczerpują listy działań Narodowego Centrum Kultury, zainteresowanych odsyłam na stronę centrum: <http://nck.pl/sub.pl.programy.html>. Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn 07.12.2011.

*Obserwatorium Kultury powstało w 2009 roku z potrzeby stworzenia stałej płaszczyzny współpracy, debaty i wymiany poglądów między administratorami i menadżerami kultury a środowiskiem naukowym. Ważnym zadaniem Obserwatorium jest rozwijanie i wspieranie modelu podejmowania decyzji w sektorze kultury **w oparciu o wiedzę**. [...]*

*W związku z postawionymi sobie celami inicjujemy, prowadzimy i wspieramy projekty badawcze nad sektorem kultury, budujemy **systemu informacji o kulturze**, tworzymy sieci polskich obserwatoriów kultury, które mają za zadanie monitorować system kultury w ujęciu centralnym (Obserwatorium Żywej Kultury) i regionalnym (Regionalne Obserwatoria Kultury)³.*

Fundacja Pro-Kultura w ramach programu Obserwatorium Kultury zrealizowała projekt „Partnerstwa kreatywne w Polsce”, którego celem było:

*[...] zdiagnozowanie sytuacji partnerstw kreatywnych w Polsce, zbudowanie podstaw dla ich rozwoju oraz propagowanie idei nawiązywania takiej współpracy. Rozpowszechnienie wiedzy o możliwościach i zaletach partnerstw kreatywnych przyczyni się do rozwoju współpracy sektora publicznego z sektorami działającymi na zasadach rynkowych, w ramach **nowoczesnej polityki kulturalnej**. Takie działania są konieczne, ponieważ w polityce Unii Europejskiej priorytetowe są projekty innowacyjne, mające na celu zwiększenia konkurencyjności europejskiej gospodarki na globalnym rynku [...]*⁴.

Efektem projektu jest raport⁵, który w przystępny sposób tłumaczy związki kultury, w jej kreatywnym aspekcie, z innymi dziedzinami życia. To interesujący tekst, którego inspiracją były dokumenty opisujące strategię Unii Europejskiej w sektorze rozwoju społeczno-gospodarczego, strategię, która ma pomóc Europie uporać się z obecnym kryzysem i jego następstwami. Komisja Europejska określiła trzy priorytety:

1. rozwój inteligentny (*smart growth*) — rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji,
2. rozwój zrównoważony (*sustainable growth*) — wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej,
3. rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu (*inclusive growth*) — wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną⁶.

W realizacji tych celów mają pomóc przemysły kreatywne. Na zlecenie Narodowego Centrum Kultury, pod auspicjami Obserwatorium Kultury powstał raport *Znaczenie*

³ Obserwatorium kultury, [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://obserwatoriumkultury.nck.pl/sub.pl,idae.html>.

⁴ Pro-cultura. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://procultura.pl/archives/108>.

⁵ *Partnerstwo kreatywne w Polsce. Raport końcowy z badania*. [pdf]. Warszawa: Fundacja Pro Kultura, 2011. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://procultura.pl/wp-content/uploads/2011/12/RAPORT_Partnersstwa_Kreatywne_w_Polsce.pdf.

⁶ Komunikat Komisji Europejskiej, Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Bruksela 2010, za: Partnerstwa Kreatywne w Polsce. Raport końcowy z badania. jw.

*gospodarcze sektora kultury*⁷, w którym znajdziemy definicje pojęć, takich jak sektor kultury, przemysły kultury czy przemysły kreatywne. Z raportu dowiadujemy się między innymi że sektor zatrudniał w 2008 r. ponad 260 tys. pracowników (wraz z przemysłami kreatywnymi prawie 375 tys.) i wytwarzał 1,6 % PKB (wraz z przemysłami kreatywnymi . 2.5 %). Co ciekawe, mają swój udział w tym wyliczeniu także biblioteki. Według przyjętych założeń należą nie tylko do sektora kultury, ich działalność zaliczana jest także do przemysłów kreatywnych.

Także kampania *Kultura się Liczy* jest ukierunkowana na zagadnienia związane z ekonomią kultury i przemysłami kreatywnymi⁸. Wachlarz działań jest tu ogromny, od monitoringu sceny życia kulturalnego, poprzez debaty i konferencje propagujące dobre praktyki w zakresie wspierania kultury, po spotkania, których celem jest zbliżenie biznesu i instytucji kultury, a efektem sponsoring kultury.

6 października 2011 r. w praskiej Soho Factory odbyła się debata pod hasłem „Partner czy klient? Nowe spojrzenie na relacje kultury i biznesu”. Rozpoczęły ją wystąpienia dwóch przedstawicieli brytyjskich firm, w których budżetach środki pochodzące ze źródeł pozabudżetowych odgrywają znaczącą rolę. Byli to: Marc Sands, dyrektor ds. kontaktów z publicznością i mediami brytyjskich galerii Tate Britain i Tate Modern, oraz Michael Pyner, założyciel i dyrektor Shoreditch Trust, organizacji odpowiedzialnej za rozwój i rewitalizację londyńskiej dzielnicy Shoreditch.

Oba wystąpienia spotkały się z ogromnym zainteresowaniem uczestników spotkania. Marc Sands mówił o starannym przygotowaniu do współpracy ze sponsorem, opanowaniu języka i poznaniu kryteriów, jakimi kieruje się przyszły sponsor, ostrzegł także przed działaniem wbrew sobie, podejmowaniem współpracy na zasadzie „łapanek”. Podkreślił znaczenie zrozumienia potrzeb obu stron i korzyści, jakie płyną z długoletniej współpracy. Działalność Michaela Pynera wpisuje się w program walki z wykluczeniem społecznym. W ciągu 12 lat pracy wypracował model aktywizacji społeczno-kulturalnej społeczności, którą się zajął oraz zapewnił swoim działaniom stabilne wsparcie finansowe sektora prywatnego.

Autor trzeciego wystąpienia, Paweł Goźliński, szef działu kultury „Gazety Wyborczej”, mówiąc o „kulturze nie na sprzedaż”, odniósł się jednocześnie do czterech ról, jakie zdarzyło mu się spełniać w sektorze kultury: artysty, menadżera, jurora i dziennikarza. To wystąpienie ogniskowało w sobie wszystkie problemy, jakie niesie kontakt artysty ze sponsorem w naszym kraju. Artysta (twórca, działacz kultury) żyje w przekonaniu, że jego działania obligują sponsora/mecenasza do wspierania go, nie musi więc podejmować żadnych starań, bo taka gratyfikacja mu się należy. Czuje się upokorzony, jeśli tej

⁷ Znaczenie gospodarcze sektora kultury. Wstęp do analizy problemu, raport końcowy. [pdf] Warszawa: Instytut Badań Strukturalnych, 2010.[Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://ibs.org.pl/site/upload/publikacje/ObservatoriumKultury/znaczenie%20gospodarcze%20sektora%20kultury%20-%20raport%20IBS.PDF>.

⁸ *Kultura się liczy*. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://kulturasieliczy.pl/o-kampanii/>.

gratyfikacji nie otrzymuje. To upokorzenie jest większe, gdy sponsor stawia warunki, a więc ogranicza jego twórczą niezależność. Pełniąc rolę jurora, autor wystąpienia zaobserwował, że twórcy starają się przypodobać organizatorom konkursów, przez co także ograniczają swoją swobodę artystyczną. To wystąpienie dało impuls do dyskusji nad stanem przygotowania polskiego sektora kultury do współpracy ze środowiskiem biznesu.

W drugiej części spotkania odbyły się dwa panele. W ramach pierwszego z nich dyskutowano o kierunkach współpracy środowisk kultury i biznesu oraz działaniach, które mogłyby je usprawnić. Drugi panel poświęcono powodom, dla jakich firmy interesują się wspieraniem kultury. Zwrócono uwagę na fakt, że kultura dziś coraz bardziej sama jest biznesem i kieruje się podobnymi prawami, a to powinno ułatwić współpracę⁹. Temat współpracy instytucji kultury i biznesu oraz poszukiwania wspólnej płaszczyzny będzie kontynuowany. Najbliższa konferencja zatytułowana „Partnerstwa kreatywne — kultura w biznesie i biznes w kulturze” odbędzie się już 5 grudnia. Tymczasem warto przeczytać opublikowany na stronach portalu programu Kultura się Liczy *Kodeks sponsoringu kultury*¹⁰.

Ekonomia kultury, przemysł kultury, klastry kultury¹¹, fundraising¹², inkubatory przedsiębiorczości, klasa kreatywna i kultura jako partner w biznesie — wszystkie te terminy mają nam przybliżyć europejski wiek XXI. Jaka jest rola bibliotek w tym procesie? Czy biblioteka ma szansę na sponsoring? Pytanie zadane wprost budzi zmieszanie. Przeszukiwanie dokumentów zamieszczonych w Internecie daje mierne rezultaty — biblioteka, jeśli występuje, jest miejscem spotkań, adresem, który może być wykorzystany w planowanym projekcie. Czy to źle, czy należy się oburzać?

Fundacja Bęc Zmiana zorganizowała w Bibliotece Narodowej niecodzienną wystawę „Coś, które nadchodzi. Architektura XXI wieku”:

*Energia poszukiwań krąży dziś w świecie. I właśnie tę cechę XXI wieku chcieliśmy uchwycić na wystawie. Dlatego główną jej część prezentujemy w Bibliotece Narodowej, odpowiedzialnej za gromadzenie wiedzy, tak przydatnej w momencie poszukiwań inspiracji lub przestrogi*¹³.

Autorzy projektu zaanektowali całą część publiczną gmachu Biblioteki Narodowej. Napisy, cytaty, komunikaty zdynamizowały przestrzeń, przywracając do życia ogromne powierzchnie tego skrajnie нефunkcjonalnego budynku, a to przewrotnie pozwoliło docenić

⁹ Więcej informacji na stronie: <http://kulturasieliczy.pl/relacja-z-debaty-%E2%80%9Epartner-czy-klient-nowe-spojrzenie-na-relacje-kultury-i-biznesu%E2%80%9D/>.

¹⁰ Kultura się liczy. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://kulturasieliczy.pl/sponsoring-kultury/?m=d>.

¹¹ Artklaster. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web:

<http://www.artklaster.pl/index.php/informacje-ogolne/84-europejskie-klastery-kultury>.

¹² Fundraising. Hasło z Wikipedii. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Fundraising>.

¹³ Biblioteka Narodowa. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web:

<http://www.bn.org.pl/aktualnosci/300-wystawa%3A-cos%2C-ktore-nadchodzi.-architektura-xxi-wieku.html>.

jego modernistyczną bryłę. Ta wystawa jest przykładem włączenia instytucji użyteczności publicznej w nurt poszukujący rozwiązań współczesnych problemów społecznych występujących w przestrzeni miejskiej.

Podobną funkcję, choć na znacznie większą skalę, w odniesieniu do małych społeczności — wsi i małych miast — spełnia Program Rozwoju Bibliotek, którego celem jest między innymi wsparcie bibliotek w ułatwieniu mieszkańcom pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym. Zasięg działania tego programu jest imponujący, jego partnerami są przedstawiciele władzy, w tym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, samorządów lokalnych odpowiedzialni za biblioteki, a także bibliotekarze w nich zatrudnieni. Środki na jego realizację pochodzą z grantu przekazanego Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności przez Fundację Billa i Melindy Gates¹⁴.

Program Rozwoju Bibliotek uzupełnia i wspiera realizowany przez Instytut Kultury na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego program Biblioteka+¹⁵. Inne projekty rządowe adresowane do bibliotek promują rozwój czytelnictwa, cyfryzację oraz powszechny dostęp do Internetu, rola bibliotek jest tu jednak bierna, biblioteki są wykonawcą, rola organizatora przypada instytucjom zewnętrznym.

Większość opisanych tu programów i projektów ma na celu aktywizację społeczną i kulturalną obywateli, część poświęcona jest badaniu ich kompetencji i świadomości w tej dziedzinie. Pochodzące z różnych źródeł środki ukierunkowują działania instytucji kultury, w tym bibliotek. Alek Tarkowski we wstępie do publikacji *Scenariusze rozwoju bibliotek* tak pisze o zmianach, jakie się w bibliotekach dokonują:

Często nie jesteśmy świadomi ich skali i kierunku — w czym może pomóc spojrzenie 20 lat do przodu. Dobrym przykładem są biblioteczne punkty dostępu do Internetu — dziś powszechne, dziesięć lat temu nie tak oczywiste, a dwadzieścia — trudne do wyobrażenia. Za kilka zaś lat będą już nieprzydatne. Dobrze więc myśleć o tym, jak dalej modernizować biblioteki. A to oznacza stawianie pytań o definicję biblioteki. Zgodnie ze stereotypem biblioteka jest wypożyczalnią książek. Ale ja sam w ostatnich latach chodziłem do biblioteki, żeby skorzystać z Internetu, popracować w spokoju lub zabrać córkę na zajęcia dla dzieci. Biblioteki mogą pełnić najróżniejsze role — więc trzeba sobie stawiać pytania o to, jak bardzo biblioteka może się zmienić — i nadal pozostać biblioteką¹⁶.

Autorzy *Scenariusza rozwoju bibliotek* przedstawiają cztery sugestywne wizje przyszłości tych placówek w roku 2030: Róg Obfitości, Panoptykon, Biblioteka Oddolna i Twórcza

¹⁴ Program rozwoju Bibliotek. O programie. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.biblioteki.org/pl/o_programie/o_programie.

¹⁵ Biblioteka plus. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibliotekaplus.pl/index.php?page=DefaultPage&docID=5>.

¹⁶ Tarkowski, Alek, Bendyk Edwin. *Scenariusze przyszłości bibliotek*. [pdf]. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, 2011. [Dostęp 07.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/DOKUMENTY/SCENARIUSZE_PRZYSZLOSCI_BIBLIOTEK_w_ww.pdf.

Destrukcyjna. Tylko jedna z nich jest optymistyczna.

Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw, która zezwala na łączenie bibliotek z innymi instytucjami, mająca wejść w życie z dniem 1 stycznia 2012 r., wskazuje raczej na wizje mniej optymistyczne. Wyjaśnienie ustawodawcy mówiące, że rozwiązanie polegające na funkcjonowaniu biblioteki np. w ramach ośrodka kultury może być w określonych warunkach rozwiązaniem bardziej efektywnym z punktu widzenia użytkowników i tańszym dla organizatora¹⁷, brzmi pesymistycznie. Cóż, półkę z książkami można postawić wszędzie, niepokojące jest jednak, że sami ustawodawcy nie wierzą w możliwość zwiększenia dotacji państwowych ani samorządowych dla instytucji kultury, w tym bibliotek. Tylko silne lobby bibliotekarskie mogłyby to zmienić — kiedy powstanie?

Filipowicz, A. Czy biblioteka jest instytucją kultury?. W: *Biuletyn EBIB* [online] 2011, nr 8 (126), *Finanse w kulturze* [Dostęp: 15.12.2011] Dostępny w World Wide Web:
http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/126/126_filipowicz.pdf. ISSN 1507-7187.

¹⁷ *Rozwiązanie polegające na funkcjonowaniu biblioteki np. w ramach ośrodka kultury może być w określonych warunkach rozwiązaniem bardziej efektywnym z punktu widzenia użytkowników i tańszym dla organizatora.*

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 3786)